

Історичні питання

УДК 358:355.422.2(477)

П.Є. Трофименко¹, С.П. Латін¹, Б.П. Матузко², О.Ф. Супрун¹

¹ Сумський державний університет, Суми

² Академія сухопутних військ імені гетьмана Петра Сагайдачного, Львів

КОРПУСНА АРТИЛЕРІЯ АРМІЙ СРСР І НІМЕЧЧИНИ НА ПОЧАТКУ ТА В ХОДІ ДРУГОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ

Корпусна артилерія – штатна артилерія армійського корпусу. У часи Другої світової війни (далі – війни) головними завданнями її були: боротьба з артилерією та мінометами противника, ураження пунктів управління, резервів та інших цілей у глибині розташування противника, а також руйнування окопів, траншей та інших оборонних споруджень польового типу. Корпусна артилерія озброювалася гарматами та гаубицями калібру більше 100 мм. Метою даної статті є розгляд основ створення, ТТХ корпусних артилерійських систем армій СРСР та Німеччини, а також аналіз бойового застосування радянської корпусної артилерії на початку війни. В результаті дослідження розглянуті позитивні та негативні якості радянських та німецьких корпусних артилерійських систем, а також виявлені причини невдалого бойового застосування корпусної артилерії на початку війни.

Ключові слова: корпусна артилерія, ТТХ корпусних артилерійських систем, гаубиця-гармата, польова гармата, важка польова гаубиця.

Вступ

Постановка проблеми. Постановою РНК СРСР від 2 вересня 1939 року за № 1335-279СС [1] був затверджений план реорганізації Сухопутних військ на період 1939-1940 рр., згідно з яким у всіх корпусах західних прикордонних округів передбачалося мати два корпусних полки, в кожному 36 систем, з них 12 107-мм і 122-мм гармат та 24 152-мм гаубиці зр. 34/37 р.

У 9 корпусах Далекого Сходу передбачалося мати по одному полку без додаткового розгортання у воєнний час з 48 системами, з них 24 107-мм і 122-мм гармати та 24 152-мм гаубиці зр. 34/37 р.

У 13 корпусах внутрішніх округів планувалося мати в мирний час по одному полку з 48 системами, з них 24 107-мм і 122-мм гармати та 24 152-мм гаубиці зр. 34/37 р.

У воєнний час з цих 13 полків розгорталися 26 полків з 36 системами кожний, з них 12 107-мм і 122-мм гармат та 24 152-мм гаубиці зр. 34/37 р.

Усього у воєнний час повинно було бути 75 корпусних полків, з них: 9 полків Далекого Сходу з 48 системами кожний, з них 24 107-мм і 122-мм гармати та 24 152-мм гаубиці зр. 34/37 р.; 66 полків з 36 системами кожний, з них 12 107-мм і 122-мм гармат та 24 152-мм гаубиці зр. 34/37 р.

У корпусній артилерії за мирним (воєнним) часом планувалося мати 1008 (1008) 107/122-мм гар-

мат та 1488 (1800) 152-мм гаубиць. Усього за мирним (воєнним) часом 2496 (2808) гармат та гаубиць.

Проте, реальна кількість корпусної артилерії на 22 червня 1941 року була такою: 20 полків I типу (24 107/122-мм гармати і 12 152-мм гаубиць-гармат); 17 полків II типу (36 152-мм гаубиць-гармат); 35 полків III типу (24 107/122-мм гармати і 24 152-мм гаубиць-гармати). При цьому полками I і II типу комплектувалися виключно корпуси західних прикордонних округів [2; 8].

Армія Німеччини не мала єдиної структури корпусної артилерії. В якості прикладу на початковому етапі війни можна привести організацію артилерії 1-го армійського корпусу (11-а, 61-а і 217-а піхотні дивізії). Основу артилерійського угруповання становив 501-й артполк (три дивізіони, у тому числі шість батареї 15-см sFH 18 і дві – 10.5-см K.18). Крім того, корпусна артилерія включала один окремий важкий дивізіон (дві гаубичні і одна гарматна батарея) та три окремі батареї – дві 105-мм гармат і одна 150-мм гаубиць. Також двом з трьох дивізіїв було додано по одному гаубичному дивізіону. Отже, корпус отримував для підтримки 15 гаубичних батареї (60 15-см sFH 18), 5 гарматних (20 10.5-см K.18) та одну мортирну (2 30,5-см Mrs (t) 18) [3–4].

Таким чином, перед початком війни кількісний склад та бойовий потенціал артилерії армійського корпусу протиборчих сторін був майже однаковим, але події початкового періоду війни призвели до

значного зниження кількості та бойового потенціалу артилерії армії СРСР, у тому числі за рахунок втрат та розформування корпусної артилерії, що в підсумку негативно позначилося на результатах бойових дій радянських військ у 1941 р. Отже, проведення аналізу тактико-технічних характеристик (ТТХ) радянських та німецьких корпусних артилерійських систем та характеру бойових дій артилерії дозволить з'ясувати причини невдалого застосування артилерії (у тому числі корпусної) РСЧА на початку війни.

Метою даної статті є розгляд основ створення, ТТХ корпусних артилерійських систем армії СРСР та Німеччини, а також аналіз бойового застосування радянської корпусної артилерії на початку війни.

Основна частина

Склад і ТТХ корпусних артилерійських систем протиборчих сторін наведені в табл. 1 [5–6].

Таблиця 1

ТТХ корпусних артилерійських систем СРСР та Німеччини

Система	Вага снаряда, кг	Початкова швидкість, м/с	Макс. дальність стрільби, м	Вага гармати, кг		Кут обстрілу, град		Швидкострільність, постр/хв
				Бойове полож.	Похідне полож.	Вертикал.	Гори зонт.	
107-мм гармата зр. 1910/30 р. (СРСР)	17,2	670	16130	2535	3000	-5/+37	6	5-6
107-мм гармата зр. 1940 р. (М-60, СРСР)	17,2	737	18130	4000	4300	-4/+45	60	6-7
122-мм гармата зр. 1931/37 р. (А-19, СРСР)	25	800	19750	7250	8050	-2/+65	58	3-4
152-мм гаубиця-гармата зр. 1937 р. (МЛ-20, СРСР)	43,56	655	17230	7270	8070	-2/+65	58	3-4
152-мм гаубиця зр. 1938 р. (М-10, СРСР)	40	508	12390	4150	4550	-1/+65	50	2-4
105-мм польова гармата зр. 1918 р. (Нім.)	15,14	835	19075	5640	6434	0/+45	60	6
150-мм важка польова гаубиця зр. 1918 р. (Нім.)	43,5	520	13325	5510	6300	0/+45	60	4

Далі більш детально розглянемо переваги і недоліки кожної корпусної артилерійської системи РСЧА та німецької армії.

107-мм гармата зр. 1910/30 р. (рис. 1) представляла собою модернізацію французької гармати фірми «Шнейдер», яка вироблялася до середини 1930-х років і використовувалася у складі корпусної артилерії і артилерії РВГК.



Рис. 1. 107-мм гармата зр. 1910/30 р.

Модернізація полягала в наступному: був подовжений ствол (на 10 калібрів) та камера; встановлене дульне гальмо; впроваджені роздільно-гільзове заряджання та новий снаряд далекобійної форми. Разом з тим, гармата мала застарілі частини: поршневий затвор, дерев'яні колеса та одно-брусний лафет.

Модернізована гармата була прийнята на озброєння в 1931 році під офіційним найменуванням «107-мм гармата зр. 1910/30 рр.» і серійно випускалася з 1931 до 1935 року [7].

Гармати використовувалися в боях на річці Халхін-Гол та в радянсько-фінській війні.

На початок війни у РСЧА було 863 таких гармати. У західних округах було 474 107-мм гармати (включаючи 107-мм гармати М-60) [8]. У 1941-1942 роках значна частина з них була втрачена або захоплена вермахтом. У німецькій армії трофейні гармати отримали індекс 10,7 см К. 352(г). На березень 1944 року в німецькій армії налічувалося 17 гармат цього типу, всі вони перебували на Східному фронті [9].

107-мм гармата зр. 1940 р. М-60 (рис. 2) призначалася для ураження важких танків противника та підвищення вогневої потужності дивізійної артилерії РСЧА.



Рис. 2. 107-мм гармата зр. 1940 р. М-60

В 30-ті роки виникла необхідність розробки нової, більш потужної гармати, тому що 76-мм гармати не задовольняли вимогам щодо руйнування польових оборонних споруд противника. Було при-

йняте рішення щодо розробки системи з більш крупним калібром – 107-мм гармати.

Однією з головних причин обрання такого калібру була велика кількість 107-мм снарядів, що знаходилися на зберіганні ще з часів царської Росії, та наявність в радянській військовій промисловості технологій і обладнання для їх виготовлення.

Нова гармата почала розроблюватися в КБ Ф.Ф. Петрова і восени 1940 р. була прийнята на озброєння під офіційною назвою «107-мм універсальна дивізійна гармата великої потужності зр. 1940 р.»

З 1940 по 1941 рік було випущено 137 гармат. Серійне виробництво гармати було припинено з таких причин: потужність гармати для протитанкових цілей виявилася надмірною; гармата була складною у виробництві та експлуатації; спостерігався дефіцит тягачів для важких гармат.

Німецькі війська захопили деяку кількість таких гармат, присвоївши їм індекс 10,7 cm K. 353(r). М-60, ті що залишилися в радянській армії, стали використовуватися у складі окремих 12-ти гарматних дивізіонів. Із відновленням у 1943 році стрілецьких корпусів і корпусної артилерії більшість збережених до того часу 107-мм гармат були передані до її складу.

122-мм гармата зр. 1931/37 р. А-19 (рис. 3) серійно вироблялася з 1939 по 1946 рік, складаючи разом з гаубицею-гарматою МЛ-20 основу корпусної артилерії і артилерії РВГК.



Рис. 3. 122-мм гармата зр. 1931/37 р. А-19

Вона була розроблена в КБ під керівництвом Ф.Ф. Петрова як дуплекс модернізованої 122-мм гармати зр. 1931 р. та лафету 152-мм гаубиці-гармати МЛ-20 [7].

Навесні 1939 року гармата була прийнята на озброєння під офіційним найменуванням «122-мм корпусна гармата зр. 1931/37 р.».

Усього за 1935-1946 роки було випущено 2926 122-мм гармат обох модифікацій, з них гармат зр. 1931/37 р – близько 2450 шт. [8].

Гармата мала лафет з розсувними станинами і підресореним колісним ходом, оснащувалася затвором поршневого типу.

Перевезення гармати зазвичай здійснювалося на лафеті зі стволом у відтягнутому положенні і

роз'єднаним з противідкотними пристроями. Час перевезення з похідного положення в бойове становив 8–10 хв. На невеликій відстані система могла перевозитися з невідтягнутим стволом зі швидкістю 4–5 км/год. Гармата буксировалася тягачами «Сталінець», «Комінтерн», з 1943 року – тягачами Я-12. З боєприпасів роздільно-гільзового заряджання комплектувалися чотири металевих заряди.

Гармати застосовувалися у радянсько-фінській війні, і на 1 березня 1940 року на фронті знаходилося 127 гармат А-19 обох модифікацій.

На червень 1941 року було 1300 122-мм корпусних гармат, згодом додатково надійшло 300 гармат, і їх втрати в цьому ж році склали не менше 900 шт. [9]. Значна кількість була захоплена німцями. У німецькій армії трофейні гармати отримали індекс 12,2 cm K. 390/2(r) і використовувалися як у польовій артилерії, так і в артилерії берегової оборони. Усього німці використовували 424 гармати А-19 обох модифікацій. Для трофейних 122-мм гармат німці навіть налагодили випуск снарядів (у 1943 році було виготовлено 278,5 тисяч пострілів, у 1944 році – ще 295,8 тисяч) [10].

Гармати цього типу активно використовувалися до кінця війни, а також у боях проти японських військ у 1945 році.

152-мм гаубиця-гармата зр. 1937 р. МЛ-20 (рис. 4) серійно вироблялася з 1937 по 1946 рік, цією гарматою були озброєні найбільш потужні радянські самохідні артилерійські установки (САУ) – СУ-152 та ІСУ-152.



Рис. 4. 152-мм гаубиця-гармата зр. 1937 р. МЛ-20

Над проектуванням МЛ-20 працювало КБ під керівництвом Ф.Ф. Петрова. Від 152-мм гармати зр. 1910/34 рр. були взяті ствол з затвором, противідкотні пристрої, колісний хід, підресорювання і станини. У вересні 1939 року МЛ-20 була прийнята на озброєння під офіційною назвою «152-мм гаубиця-гармата зр. 1937 р.» [7].

МЛ-20 мала лафет з розсувними станинами і підресореним колісним ходом, оснащувалася поршневим затвором, гідравлічним гальмом відкоту веретеного типу, гідропневматичним накатником та мала роздільно-гільзове заряджання.

Відмінною особливістю МЛ-20 була наявність тринадцяти металевих зарядів, що надавало можливість використовувати її як гаубицю, що стріляє за

навісною траєкторією з відносно невеликою швидкістю снаряда, і як гармату – за настільною траєкторією з високою швидкістю польоту снаряда.

Під час перевезення у гармати ствол відтягувався назад, тому час переведення з похідного положення в бойове становив до 10 хв. На невеликі відстані система могла перевозитися з невідтягнутим стволом зі швидкістю 4–5 км/год. Для транспортування МЛ-20 використовувалися важкі гусеничні артилерійські тягачі «Ворошиловець» і «Комінтерн».

На початок війни в РСЧА було на озброєнні 2610 МЛ-20 [7]. Вперше система в невеликих кількостях була застосована в ході боїв на річці Халхін-Гол, активно використовувалася в радянсько-фінській війні, у тому числі для руйнування укріплень на лінії Маннергейма (для руйнування ДОТу було потрібно 3–4 влучення 152-мм снарядів) [11].

Крім виробництва причіпних систем (загальною кількістю 6884 шт.), було випущено близько 4000 стволів МЛ-20С для САУ СУ-152 та ІСУ-152 (всього було виготовлено 3242 САУ ІСУ-152 і близько 670 САУ СУ-152) [12].

На початку війни вермахт захопив значну кількість (кілька сотень) МЛ-20, і згодом вони були прийняті німцями на озброєння як гармати-гаубиці 15,2 см КН.433/1(г). Німецьке військоове командування дуже високо цінувало 152-мм гаубиці-гармати зр. 1937 р. МЛ-20 і направляло їх як на Східний, так і Західний фронти [13].

МЛ-20 була здатна наносити удари по позиціях далекобійних гаубиць противника, стріляючи з не досяжних для них відстаней (наприклад, відома німецька гаубиця 15 см s.F.H.18 мала максимальну дальність стрільби 13,3 км) [13]. Крім того, кількість випущених МЛ-20 була значно більшою порівняно з кількістю вироблених гармат великої потужності противника, які були істотно дорожче і складнішими за технологією виробництва.

До недоліків МЛ-20 можна віднести велику масу і обмежену швидкість перевезення. Для транспортування був потрібний досить потужний тягач, кількість яких під час війни була відносно невеликою.

152-мм гаубиця зр. 1938 р. М-10 (рис. 5) серійно вироблялася з 1939 по 1941 рік і перебувала на озброєнні до кінця 1950-х років.

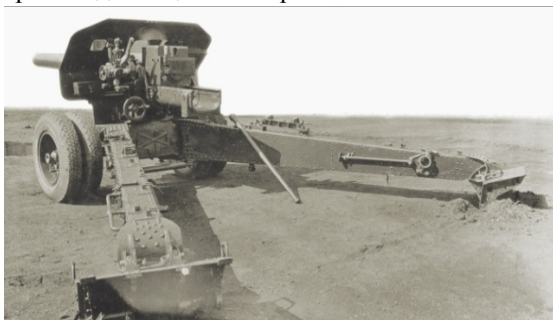


Рис. 5. 152-мм гаубиця зр. 1938 р. М-10

Гаубиця М-10 була прийнята на озброєння 29 вересня 1939 року під офіційним найменуванням «152-мм дивізійна гаубиця зр. 1938 р.». Разом з тим, гаубиця була надто важкою для дивізійної артилерії, а для корпусної – недостатньо потужною.

З 1939 року по 1941 рік було випущено 1522 гаубиці, включаючи 100 М-10Т (танкових гармат для КВ-2) [8]. У зв'язку з виключенням 152-мм гаубиць зі складу дивізійної артилерії і скасуванням стрілецьких корпусів восени 1941 року виробництво гаубиць було завершено «за відсутністю потреби».

Гаубиця М-10 мала змінну довжину відкоту, затвор поршневого типу, гідравлічне гальмо відкоту, гідропневматичний накатник, лафет з розсувними клепанями станинами, роздільно-гільзове заряджання, 8 різних металевих зарядів. Переміщення гаубиці здійснювалося як кінною, так і механічною тягою, при цьому ствол відтягувався.

На 1 червня 1941 року 152-мм гаубиць зр. 1938 р. було 1128 шт. [14]. У ході літніх боїв 1941 року гаубиці М-10 понесли великі втрати (у західних військових округах перед війною було 773 гаубиці і практично всі вони були втрачені) [8]. Гаубиця була прийнята на озброєння німецької армії під індексом 15,2 см s.F.H.443(г). Фінська армія з 1941 року захопила 45 гаубиць М-10 і ще 57 купила в Німеччині в 1944 році. Німецька 150-мм важка польова гаубиця s.F.H.18 мала максимальну дальність стрільби 13325 м, перевершуючи М-10 майже на кілометр, але одночасно була на тонну важче, що сильно обмежувало її рухливість [9].

105-мм польова гармата зр. 1918 р. (10.5-см К.18) (рис. 6) була розроблена у 1931 році фірмами «Рейнметалл» і «Крупп».



Рис. 6. 105-мм польова гармата зр. 1918 р.

На 1.09.1939 р., Німеччина мала 702 105-мм гармати, а також запас у 821 тисячу пострілів до цих систем [15]. У 1941 році з метою збільшення дальності стрільби (до 21150 м) конструктори подовжили ствол гармати з 52 до 60 калібрів і модифікована гармата отримала індекс К.18/40, пізніше індекс s.K. (schwere Kanone – важка гармата)18/42. Усього було виготовлено 2215 гармат [16].

Для транспортування на великі відстані система розбиралася на дві частини, вага яких з візками складала 4 тони кожна. При цьому швидкість транс-

портування складала: на механічній тязі в розібраному вигляді – до 60 км/год, на механічній тязі в нерозібраному вигляді – до 40 км/год, на кінній тязі в розібраному вигляді – до 8 км/год. Час переведення нерозібраної гармати в бойове положення з похідного складало 3-4 хв, а розібраної гармати в бойове положення з похідного – 5-7 хв. Гармату обслуговувало 11 чол. [16].

Лафет гармати використовувався також для установлення 150-мм важкої польової гаубиці зр. 1918 року (15 cm sFH 18).

Найбільшим недоліком гармати була значна вага, а найбільш позитивною якістю – велика далькوبійність, тому в подальшому її використовували в береговій обороні, де мобільність системи не мала вирішального значення.

150-мм важка польова гаубиця зр. 1918 року (15 cm sFH 18) (рис. 7) вироблялася фірмами «Рейнметалл» і «Крупп». Крупновські гаубиці відрізнялися меншою масою в бойовому положенні та зміненою конструкцією ствола.



Рис. 7. 150-мм важка польова гаубиця зр. 1918 р.

Гаубиця була створена у 1926–1930 роках на базі гаубиці 15 cm sFH 13 часів Першої світової війни, офіційно була введена в експлуатацію навесні 1935 року і до початку війни вермахт мав близько 1353 цих систем на озброєнні. Виробництво тривало протягом усієї війни, досягнувши найбільшої кількості (2295 шт.) у 1944 році [17].

Особливостями конструкції гаубиці були: відсутність щитового прикриття; можливість ведення вогню при зведених станинах до кута підвищення 15° і до 6° горизонтального кута; наявність у боєкомплекті гаубиці восьми змінних зарядів сприяло підвищенню маневреності вогню; система розбиралася і перевозилася на двох возах – гарматному і лафетному. Переведення з похідного положення у бойове при роздільному перевезенні складало 5–7 хв [3]. Гаубиця мала також такі недоліки: при морозах більше 20–25°C рідина в гальмі відкоту і в накатнику сильно густіла, що призводило до виходу її з ладу.

Для підвищення мобільності гаубиць на її базі була розроблена самохідна установка Sd.Kfz 165

«Hummel», яка надходила на озброєння артполків танкових дивізій.

У 1942 році 46 стволів від гаубиці sFH 40 з новим, більш ефективним, дульним гальмом були встановлені на лафети sFH 18. Нова гаубиця отримала назву sFH 18/40, пізніше її перейменували в sFH 42 [3]. Гаубиця також була використана в САУ Schwere Panzerhaubitze 18/1 (більш відомої як Hummel).

Для гаубиці був розроблений снаряд з ракетним прискорювачем, який мав дальність польоту 18200 м [7].

Аналіз бойового застосування радянської корпусної артилерії на початку війни. За декілька днів до початку бойових дій 22 червня 1941 року корпусна артилерія почала виводитися в позиційні райони, проте більшість частин не встигла зайняти призначені райони та вогневі позиції. Наприклад, для прикриття 11-ю армією (Північно-Західний фронт) ділянки державного кордону протяжністю 125 км було виділено лише 10 дивізіонів, решта артилерії (більше 60%), у тому числі три корпусних полки, залишалася в таборах та місцях постійної дислокації у 50–70 км від кордону [5]. До того ж вогневі позиції в інженерному відношенні не були підготовлені, що робило артилерію вразливою від ударів авіації і танків противника.

Головним чином це відбувалося із-за запізненого надходження бойових розпоряджень у війська. Частини, що прибували залізничним транспортом, подовгу не могли залишити станцію, вивантаження за причини неуккомплектованості засобами тяги і перевезення гармат здійснювалося у декілька прийомів. Нестача засобів тяги призводила до втрат артилерії: так, 262-й корпусний артилерійський полк (Західний фронт) за відсутності тракторів був вимушений залишити 12 гармат у польовому таборі. Загальна потреба РСЧА у механічних засобах тяги перед війною складала майже 50 тис. шт. [18], а забезпеченість спеціальними артилерійськими тягачами складала 58%, при цьому на початок війни близько 20% їх потребували капітального і середнього ремонту [19].

В ході бойових дій корпусна артилерія найчастіше додавалася дивізіям і артилерійські полки використовувалися, як правило, подивізіонно та побатарейно для підтримки стрілецьких частин. Централізоване управління в масштабі артилерійського полку або групи застосовувалося рідко. Проте, противник, який піддавався дії зосередженого вогню декількох дивізіонів, як правило, на даному напрямку успіху не мав, і або відмовлявся від подальшого наступу, або змінював його напрямок.

Однією з причин відсутності централізованого управління була нестача засобів зв'язку, особливо

радіо. В багатьох артилерійських частинах засобів зв'язку було лише 10–15% від штатної кількості.

Артилерійські підрозділи часто відчували нестачу боєприпасів, іноді боезапас обмежувався 0,25–0,3 боекомплектами, що для 122 (152)-мм систем складало всього 20–24 (15–18) снарядів для однієї гармати або гаубиці [5].

Нестача протитанкових засобів вимагала використання корпусної артилерії для ураження танків та мотопіхоти противника вогнем прямою наводкою з відкритих вогневих позицій, і це призводило до значних втрат її озброєння та особового складу. Так, 270-й корпусний полк 11-ї армії втратив протягом 22–23 червня 50% особового складу. Кількість протитанкової артилерії стала збільшуватися в липні, коли на фронт почали надходити протитанкові артилерійські полки, сформовані за вказівкою Ставки Верховного Головнокомандування.

В той же час, ефективна організація централізованого управління угрупованням артилерії в обороні на підступах до Ленінграду дозволила затримати просування противника в смузі забезпечення глибиною 22 км на термін майже 20 днів. Після її подолання противник не зміг прорвати головну смугу оборони завдяки високому рівню централізації артилерійського вогню, ретельно проведеному інженерному обладнанню вогневих позицій, організованій взаємодії з іншими родами військ.

Централізація управління артилерією була організована не тільки в корпусах та арміях, а також і в дивізіях. Централізація дозволяла наносити рішуче ураження противнику: зосередження вогню трьох корпусних полків по вузлу оборони противника в Гайтолово призвело до залишення його противником, який покинув 4 танки та 10 гармат [5].

В обороні Ленінграда корпусна артилерія в складі групи дальньої дії використовувалася за одним із найважливіших своїх призначень: разом зі штатним взводом звукової розвідки вела контрбатарею боротьбу проти артилерійських батарей противника. Проте, засобів звукової розвідки, а також коректувальної авіації було недостатньо, і найчастіше подавлялися лише батареї, що були виявлені наземними спостережними пунктами.

Відчутне значення мав достатньо високий рівень підготовки офіцерського складу артилерійських частин, котрі були укомплектовані з числа викладацького та курсантського складу двох Ленінградських артилерійських училищ та артилерійських курсів удосконалення командного складу. Проте, інші артилерійські частини були укомплектовані офіцерами запасу і мали невисокий рівень підготовки, що негативно вплинуло на якість застосування радянської артилерії.

Відсутність зенітно-артилерійського прикриття призводило до втрат від дій ворожої авіації: так, під

час відходу з району Бреста 447-й корпусний артилерійський полк (Західний фронт) недорахувався двох артилерійських дивізіонів.

Значним недоліком була низька якість організації взаємодії артилерії з піхотою: завдання артилерії ставились по карті, без рекогносцировки та уточнення їх на місцевості. Не всі загальновійськові командири могли правильно поставити завдання артилерії в ході бою, а іноді покладали на артилерію завдання, які могли бути виконані вогневими засобами піхоти. Так, за період з 1 по 20 серпня в 16 армії (Західний фронт) було використано артилерійських снарядів у 10–20 разів більше, ніж патронів до стрілецької зброї та мін до 50-мм і 82-мм мінометів [5]. Це говорить про недостатнє використання вогню стрілецької зброї та штатних мінометів.

Заслугує на увагу ефективна організація артилерійського вогню під час оборони Одеси. Увесь фронт оборони був поділений на три сектори, в кожному діяла штатна та придана артилерія, яка здійснювала підтримку піхоти стрілецьких корпусів. Групу артилерії дальньої дії складав 265-й корпусний артилерійський полк разом зі стаціонарними береговими батареями. Управління артилерією в секторах та в оборонному районі було строго централізовано та забезпечувалося надійним зв'язком між начальником артилерії та штабами артилерії дивізій (секторів) і між усіма нижчими ланками управління. Створення єдиної системи вогню артилерії в масштабі оборонного району дозволило здійснювати маневр вогнем на найбільш загрозові ділянки та уражати противника масованим вогнем більшої частини наявної артилерії. Масований вогонь спричиняв тяжкий збиток противнику та вносив деморалізуючу дію в його ряди. У кінці вересня по противнику був нанесений контрудар, якому передувала 30-ти хвилинна артпідготовка. В результаті успішного контрудару радянські війська просунулися вперед на 5–8 км та захопили 33 гармати противника. Отже, завдяки вмільм та організованим діям артилерії оборона Одеси тривала більше двох місяців.

Восени 1941 року корпусна артилерія була розформована разом зі стрілецькими корпусами і передана до складу артилерії РВГК. У 1943–1944 рр. разом з відродженням стрілецьких корпусів було відновлено корпусну артилерію, яка включала артилерійські бригади з двох полків (по п'ять батарей у кожному). Всього в полку за штатом налічувалося 20 100/107-мм, 122-мм гармат або 152-мм гаубиць. Усього на 1 червня 1944 року корпусна артилерія нараховувала 387 122-мм гармат А-19, 54 152-мм гаубиці-гармати МЛ-20, 192 152-мм гаубиці, та до 490 107-мм гармат [2; 9].

Це дозволяло оснастити 122-мм гарматами 21 корпусний артилерійський полк (по 18 систем кож-

ний), 152-мм гаубицями-гарматами 3 таких же корпусних полки, 107-мм гарматами – до 25 п'ятибатарейних полків, 152-мм гаубицями – близько 10 п'ятибатарейних полків [2].

Висновки

1. Втрати корпусної артилерії західних округів у перші місяці війни склали близько 60%. Як наслідок – величезні матеріальні та людські втрати частин та підрозділів корпусної ланки призвели до її ліквідації восени 1941 року. Таким чином, в перші місяці війни бойовий потенціал радянської артилерії був значно знижений, що в значній мірі стало причиною тяжких поразок РСЧА.

2. За своїми технічними характеристиками радянська корпусна артилерія не поступалася німецькій. 122-мм гармата А-19 і 152-мм гармата-гаубиця МЛ-20 мали дальності стрільби відповідно на 7700 м та 4400 м більше за дальність 150-мм важкої польової гаубиці зр. 1918 р. Це дозволяло радянським системам вести контрбатарейну боротьбу проти німецьких. Німецька 105-мм польова гармата зр. 1918 р. мала більшу (на 3–5 км) дальність стрільби ніж 107-мм гармата зр. 1940 р. М-60, але її маса була в два рази більшою, вона поступалася в мобільності та володіла більшим часом переведення з похідного положення в бойове.

3. Головними причинами невдалого бойового застосування радянської корпусної артилерії були: затримка постановки бойових завдань вищим командуванням, відсутність централізації управління в ланці корпус-дивізія з метою масування вогню на важливих напрямках, відсутність організації взаємодії із загальновійськовими частинами, недостатній рівень підготовки особового складу призваного із запасу, низька забезпеченість засобами тяги.

4. Значне збільшення виробництва озброєння в 1943-1944 рр., у тому числі й артилерії, сприяло відновленню стрілецьких корпусів і відповідно корпусної артилерії. У 1944 році були розгорнуті 59 артполків по 16–20 систем в кожному, а на початку війни було 73 артполки по 36–48 систем. Отже, кількість корпусної артилерії у 1944 р. порівняно з 1941 р. була значно меншою (у 2,6 рази).

5. Історичний досвід бойового застосування артилерії у Другій світовій війні є актуальним в сучасних умовах і потребує подальшого вивчення. Наступним напрямком досліджень може бути аналіз бойового застосування корпусної артилерії та артилерії РВГК у наступальних операціях Другої світової війни.

Список літератури

1. Веремеев Ю.Г. Повседневная жизнь вермахта и РККА накануне войны / Ю.Г. Веремеев. – М.: Эксмо, 2011. – 104 с.
2. Лобанов А.В. Войсковая артиллерия РККА в годы Великой Отечественной войны 1941-1945 гг. / А.В. Лобанов // Военно-исторический журнал. – 2005. – №5.
3. Харук А. Артиллерия Вермахта / А. Харук. – М.: Эксмо, 2010. – 354 с.
4. Гречко А.А. Советская военная энциклопедия. Том 1 / А.А. Гречко. – М.: Воениздат, 1976. – 640 с.
5. Одинцов Г.Ф. Советская артиллерия в Великой Отечественной войне 1941-1945 рр. / Г.Ф. Одинцов. – М.: Воениздат, 1960. – 798 с.
6. Сычев К.В. Боевые действия Советской Армии в Великой Отечественной войне 1941-1945 / К.В. Сычев, А.Н. Грылев, П.К. Огарев, С.П. Платонов. – М.: Воениздат, 1958. – 388 с.
7. Широкоград А.Б. Артиллерия в Великой Отечественной войне / А.Б. Широкоград. – М.: АСТ, 2010. – 637 с.
8. Широкоград А.Б. Энциклопедия отечественной артиллерии / А.Б. Широкоград. – М.: Харвест, 2000. – 1188 с.
9. Кривошеев Ф.Г. Россия и СССР в войнах XX века. Потери вооруженных сил: статистическое исследование / Ф.Г. Кривошеев. – М.: ОЛМА-пресс, 2001. – 608 с.
10. Широкоград А.Б. Бог войны Третьего рейха / А.Б. Широкоград. – М.: АСТ, 2003. – 576 с.
11. Широкоград А.Б. Северные войны России / А.Б. Широкоград. – Минск: АСТ, Харвест, 2001. – 848 с.
12. Свирин М.Н. Самоходки Сталина. История советской САУ 1919-1945 / М.Н. Свирин. – М.: Яуза, Эксмо, 2008. – 384 с.
13. Хэскью М.Э. Артиллерия. Иллюстрированная история / М.Э. Хэскью. – М.: АСТ Астрель, 2009. – 302 с.
14. Иванов А. Артиллерия СССР во Второй мировой войне / А. Иванов. – СПб.: Нева, 2003. – 64 с.
15. Немецкая пушка 10 см sK 18 [Електронний ресурс]. – Режим доступу до ресурсу: <http://ww2tanki.ru/artilleriya-vtoroj-mirovoj-vojny/artillery-germaniya/tyazhelaya-atr-germ/10-sm-k-18> (дата звернення: 10.08.2017).
16. 105-мм. тяжёлая пушка обр.18 schwere 10 cm. Kanone 18 (s.K.18) [Електронний ресурс]. – Режим доступу до ресурсу: <http://mzensk1941.narod.ru/index/0-40> (дата звернення: 19.08.2017).
17. Haubitzen und Mörser [Електронний ресурс]. – Режим доступу до ресурсу: <http://www.lexikon-der-wehrmacht.de/Waffen/haubitzen-R.htm> (дата звернення: 21.08.2017).
18. Захаров М.В. Накануне великих испытаний / М.В. Захаров. – М.: АСТ Люкс, 2005. – 766 с.
19. Широкоград А.Б. Гений Советской артиллерии. Триумф и трагедия В. Грабина / А.Б. Широкоград. – М.: АСТ, 2003. – 429 с.

References

1. Veremeyev, Yu.G. (2011), "Povsednevnyaya zhizn' vermakhta i RKKA nakanune voyny" [Everyday life of the Wehrmacht and the Red Army on the eve of the war], Eksmo, Moscow, 104 p.
2. Lobanov, A.V. (2005), "Voyskovaya artilleriya RKKA v gody Velikoy Otechestvennoy voyny 1941-1945 gg" [Artillery artillery of the Red Army during the Great Patriotic War of 1941-1945], *Military-historical magazine*, No. 5.
3. Haruk, A. (2010), "Artilleriya Vermakhta" [Artillery of the Wehrmacht], Eksmo, Moscow, 354 p.
4. Grechko, A.A. (1976), "Sovetskaya voyennaya entsiklopediya. Tom 1" [Soviet military encyclopedia. Volume 1], Military Publishing, Moscow, 640 p.
5. Odintsov G.F. (1960), "Sovetskaya artilleriya v Velikoy Otechestvennoy voynе 1941-1945 gg" [Soviet artillery in the Great Patriotic War of 1941-1945], Military Publishing, Moscow, 798 p.
6. Sichev, K.V., Grilyov, A.N., Ogarev, P.K. and Platonov, S.P. (1958), "Boevyye deystviya Sovetskoy Armii v Velikoy Otechestvennoy voynе 1941-1945" [Combat operations of the Soviet Army in the Great Patriotic War 1941-1945], Military Publishing, Moscow, 388 p.
7. Shirokorad, A.B. (2010), "Artilleriya v Velikoy Otechestvennoy voynе" [Artillery in the Great Patriotic War], AST, Moscow, 637 p.
8. Shirokorad, A.B. (2000), "Entsiklopediya otechestvennoy artillerii" [Encyclopedia of Russian artillery], Harvest, Moscow, 1188 p.
9. Krivosheyev, F.G. "Rossiya i SSSR v voynakh XX veka. Poteri vooruzhennykh sil" [Russia and the USSR in the wars of the twentieth century. Losses of the armed forces], OLMA-press, Moscow, 608 p.
10. Shirokorad, A.B. (2003), "Boh voyny Tret'eho reykh" [God of War of the Third Reich], AST, Moscow, 576 p.
11. Shirokorad, A.B. (2001), "Severnye voyny Rossyy" [Northern Wars of Russia], Harvest, Moscow, 848 p.
12. Svyryn, M.N. (2008), "Samokhodky Stalina. Ystoriya sovet-skoj SAU 1919-1945" [Self-propelled Stalin. The history of the Soviet AAU 1919-1945], Yauza, Eksmo, Moscow, 384 p.
13. Heskey, M.E. (2009), "Artylleryya. Ylyustryrovannaya ystoriya" [Artillery Illustrated story], AST ASTREL, Moscow, 302 p.
14. Ivanov, A. (2003), "Artilleriya SSSR vo Vtoroy mirovoy voynе" [Artillery of the USSR in the Second World War], Neva, Saint Petersburg, 64 p.
15. "Nemetskaya pushka 10 cm sK 18" [German gun 10 cm sK 18], <http://ww2tanki.ru>, (accessed 10.08.2017).
16. "105-mm. tyazhelaya pushka obr.18 schwere 10 cm. Kanone 18 (s.K.18)" [105 mm heavy gun ob 18 schwere 10 cm. Canon 18 (s.K.18)], <http://mzensk1941.narod.ru/index/0-40>, (accessed 19.08.2017).
17. *Haubitzen und Mörser*, <http://www.lexikon-der-wehrmacht.de/Waffen/haubitzen-R.htm>, (accessed 21.08.2017).
18. Zakharov, M.V. (2005), "Nakanune velykykh yspytany" [On the eve of great trials], AST Lux, Moscow, 766 p.
19. Shirokorad, A.B. (2003), "Henyu Sovetskoy artylleryy. Tryumf y trahedyya V. Hrabynda" [Genius of Soviet artillery. Triumph and tragedy V. Grabin], AST, Moscow, 429 p.

Надійшла до редколегії 6.10.2017

Схвалена до друку 2.11.2017

Відомості про авторів:**Трофименко Павло Євгенович**

кандидат військових наук професор
 професор кафедри Сумського державного університету,
 Суми, Україна
<https://orcid.org/0000-0002-9285-1165>
 e-mail: pavlo831947@gmail.com

Латін Сергій Петрович

кандидат військових наук доцент
 доцент кафедри Сумського державного університету,
 Суми, Україна
<https://orcid.org/0000-0002-3960-5512>
 e-mail: latinserg33@gmail.com

Матузко Борис Павлович

кандидат технічних наук доцент
 доцент кафедри Академії Сухопутних військ
 імені гетьмана Петра Сагайдачного,
 Львів, Україна
<https://orcid.org/0000-0002-9942-2080>
 e-mail: matuzko_b@ukr.net

Information about the authors:**Trofyomenko Pavlo**

Doctor of Military Sciences Professor
 Professor of Department of Sumy State University,
 Sumy, Ukraine
<https://orcid.org/0000-0002-9285-1165>
 e-mail: pavlo831947@gmail.com

Latin Sergiy

Candidate of Military Sciences Associate Professor
 Senior Lecturer of Department of Sumy State University,
 Sumy, Ukraine
<https://orcid.org/0000-0002-3960-5512>
 e-mail: latinserg33@gmail.com

Matushko Boris

Candidate of Sciences Associate Professor
 Senior Lecturer of the Department of the Land Forces
 Academy named after Hetman Petr Sagaydachny,
 Lviv, Ukraine
<https://orcid.org/0000-0002-9942-2080>
 e-mail: matuzko_b@ukr.net

Супрун Олег Федорович

викладач кафедри Сумського державного університету,
Суми, Україна
<https://orcid.org/0000-0002-3604-4086>
e-mail: oleg.suprun.66@ukr.net

Suprun Oleg

Lecturer of Department of Sumy State University,
Sumy, Ukraine
<https://orcid.org/0000-0002-3604-4086>
e-mail: oleg.suprun.66@ukr.net

КОРПУСНАЯ АРТИЛЛЕРИЯ АРМИЙ СССР И ГЕРМАНИИ В НАЧАЛЕ И В ХОДЕ ВТОРОЙ МИРОВОЙ ВОЙНЫ

П.Е. Трофименко, С.П. Латин, Б.П. Матушко, О.Ф. Супрун

Корпусная артиллерия – штатная артиллерия армейского корпуса. Во времена Второй мировой войны (далее – войны) главными задачами ее были: борьба с артиллерией и минометами противника, поражение пунктов управления, резервов и других целей в глубине расположения противника, а также разрушение окопов, траншей и других оборонительных сооружений полевого типа. Корпусная артиллерия вооружалась пушками и гаубицами калибра более 100 мм. Целью данной статьи является рассмотрение основ создания, ТТХ корпусной артиллерийских систем армий СССР и Германии, а также анализ боевого применения советской корпусной артиллерии в начале войны. В результате исследования рассмотрены положительные и отрицательные качества советских и немецких корпусных артиллерийских систем, а также проведен анализ боевого применения корпусной артиллерии в начале войны.

Ключевые слова: корпусная артиллерия, ТТХ корпусных артиллерийских систем, гаубица-пушка, полевая пушка, тяжелая полевая гаубица

CORPS ARTILLERY OF THE ARMIES OF THE USSR AND GERMANY AT THE BEGINNING AND DURING THE SECOND WORLD WAR

P. Trofimenko, S. Latin, B. Matusko, O. Suprun

Corps artillery – regular artillery army corps. During the Second World War, its main objectives were: the fight against enemy artillery and mortars, the defeat of the control points, reserves and other purposes in the depths of the enemy's position, as well as the destruction of trenches, transshay and other defensive structures of the field type Corps artillery armed with cannons and howitzers more than 100 mm. The purpose of this article is to consider the foundations of the creation, the characteristics of corps artillery systems of the Army of the USSR and Germany, as well as the analysis of the military use of Soviet corps artillery at the beginning of the war. As a result of the study, the positive and negative qualities of the Soviet and German shell artillery systems were considered, as well as the analysis of combat use of shell artillery at the beginning of the war. The loss of shell artillery in the western districts during the first months of the war amounted to about 60%, which led to a significant reduction in the military potential of Soviet artillery and to a large extent caused the grave defeats of the Red Army. According to its technical characteristics, Soviet shell artillery was not inferior to German. The main reasons for the unsuccessful military use of Soviet corps artillery were: the delay in setting up combat missions for the high command, the lack of centralization of control at the link, the body-division for the purpose of mass fire on important directions, the lack of the organization of interaction with the military units, the lack of training of the personnel of the conscripted from the reserve, low provision of means of traction.

Keywords: shell artillery, tactical and technical characteristics of shell artillery systems, cannon-cannon, field gun, heavy field howitzer.